

MIRJANA BURZAN

Sintaksičke konstrukcije sa neidentifikovanim subjektom u srpskom i mađarskom jeziku

1. U radu čiji je obim unapred određen pokazuje se neophodnim da se ograničimo u razmatranju naznačenih struktura. U analizi, stoga neće biti obuhvaćene sve jezičke solucije kojima se ukazuje na to da je vršilac radnje (agens) neidentifikovano lice, niti svi vidovi komunikacije. Zadržaćemo se samo na onim rečeničnim konstrukcijama u kojima je predikat jedna glagolska leksema u ličnom obliku sa značenjem radnje koja podrazumeva i postojanje vršioca koji nije iskazan, niti uz određeno oblikovanje predikata može biti realizovan.¹ To ne znači da ti predikati ne mogu kongruirati sa imenskom reči u nominativu, međutim, ova je tada subjekat rečenice, ali ne istovremeno i vršilac date radnje, već njen objekat (pacijens). U razmatranju ovakvih sintaksičkih struktura ograničićemo se samo na jezik štampe² i na razgovorni jezik.

Kontrastivna analiza ima za cilj da, suprotstavljajući opise dvaju jezičkih sistema, ili određenih njihovih segmenata, što je slučaj u ovom radu, utvrdi sličnosti i razlike da bi se ti rezultati aplikovali u praksi prevođenja i u učenju datih jezika. Naša kontrastivna analiza temelji se na opisu konstrukcija sa neidentifikovanim (neodređenim) subjektom koji daje M. Ivić,³ i na opisu korespondentnih jezičkih sredstava u mađarskom koje nalazimo u normativnim gramatikama toga jezika.⁴

2. U srpskom postoje tri moguća oblika predikata koji ne identifikuju vršioca radnje, već jedino upućuju na to da on postoji već samim tim što glagol u toj

---

¹ Tako, na primer, nećemo razmatrati konstrukcije s infinitivom (*treba to uraditi*), rečenice sa neodređenom zamenicom u funkciji subjekta (*neko kuca na vratima; valaki kopog az ajtón*), koje, takođe, ne identifikuju vršioca radnje (neko određeno lice kuca na vratima, ali ga je nemoguće identifikovati, jer se ne zna ko je ono).

² Gradu čini nekoliko brojeva dnevnog lista „Politika” i dnevnog lista „Délmagyarország”. Primere koje dajemo preuzeli smo iz „Politike” od 12. januara 2002. god (dalje skraćeno: P) i iz „Délmagyarország” od 30. oktobra i od 26. novembra 2001. god. (dalje skraćeno: DM-1 i DM-2)

³ M. Ivić, O strukturi srpskohrvatske proste rečenice s glagolskim predikatom. U knj.: *Lingvistički ogledi*. Prosveta, Beograd, 1983: 66–85.

⁴ *A mai magyar nyelv* u redakciji Rácz Endrea, šesto izdanje, Tankönyvkiadó, Budapest, 1985: 234; *Magyar gramatika* u redakciji Keszler Borbálc, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000: 88; *Nyelvművelő kézikönyv I.* u redakciji Grétsy László i Kovalovszky Miklósa, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983: 810; *Nyelvművelő kézikönyv II.* u redakciji Grétsy László i Kovalovszky Miklósa, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985: 794–795.

funkciji označava radnju koja podrazumeva da neko mora da je vrši. Upotreba ovih mogućnosti uslovljena je komunikativnim kontekstom i ciljem informacije. Svaka od njih počiva na nešto drugačijim principima.

3. Jedan oblik predikata je onaj koji obrazuje pomoćni glagol sa pasivnim pridevom. Razumljivo, ovakav se predikat tvori samo od tranzitivnih glagola. Imenska reč kojom se iskazuje objekat radnje u predikatu ima sintaksičku funkciju subjekta i sa predikatom je u kongruentnom odnosu. Ukoliko je objekat radnje zavisna struktura, rečenica postaje bezlična:

... još nisu iscrpljene sve teme, P, 1

... potvrđeno je da [igla] sadrži apsolutno čisto gvožđe, P, 1

Različiti su ciljevi realizovanja ovako oblikovanog predikata. Ostvarićemo ga kada ne znamo ko je vršilac date radnje, ili kada ne želimo da ga identifikujemo:

... ako je osoba sa hendikepom bila veoma *nipodaštavana* u detinjstvu, u njoj se može roditi ideja „,t ostaću ja neko i nešto...”, P, 8

Niko nije stradao od eksplozivne naprave koja je večeras *aktivirana*, P, 10
Predloženo mu je da se povuče sa funkcije, razg.

U prvoj rečenici govorno lice i ne zna ko je agens radnje, jedino zna da je neko morao to biti, jer semantika glagola *nipodaštavati* podrazumeva vršioca. Za informaciju i nije bitan agens, već pacijens radnje. I u sledećem primeru predikat *aktivirana* je ostvaren je pasivnom konstrukcijom, jer pošiljac poruke ne zna ko je aktivirao bombu. U trećoj rečenici upotrebljen je isti oblik predikata stoga što nije postojala želja da se otkrije ličnost koja je izrekla dati predlog.

Pasivnu konstrukciju upotrebićemo i ukoliko želimo signalizovati da su vršioци neke radnje osobe u čijoj je ingerenciji da to čine, koje su zadužene za to, odnosno ako su vršioци uopštenog karaktera:

Prvi falsifikat [evra] *otkriven* je u Irskoj, P, 1

On je naglasio da *su pooštrene* mere kontrole mesa, P, 11

Gotovo u celom svetu *osuđen* je terorizam, razg.

U prva dva primera agensi nisu identifikovani, ali predikati (*otkriven* je, *su pooštrene*) signalizuju da su to lica zadužena ili odgovorna za vršenje datih radnji, dok je vršilac radnje označene predikatom treće rečenice (*osuđen* je) posve uopšten – to je bilo ko, svi razumni ljudi u svetu.

4. Druga verzija predikata koja nagoveštava neidentifikovani agens jeste glagol u ličnom obliku sa morfemom *se* kao karakterističnim morfološkim elementom. Obrazuje se od tranzitivnih i od intransitivnih glagola:

... i takve prognoze *se prave* sa očiglednom namerom da utiču na svest ma-
sa, P, 11

Na utakmici *se žestoko navijalo*, razg.

Kada se uz predikat ovog tipa realizuje predmet radnje imenskom leksemom, i u ovom slučaju, ona predstavlja subjekt rečenice i kongruira sa predikatom:

Da *bi se utvrdile* metalurške... karakteristike ovog predmeta..., *obavljena su* odgovarajuća ispitivanja, P, 10

Ukoliko, pak, objekat radnje izričemo zavisnom strukturom, pasivna rečenica postaje bezlična a njen predikat ostvaruje se obavezno oblikom trećeg lica singulara. Odsustvo subjekta karakteriše i rečenicu u kojoj službu predikata preuzima intransitivni glagol sa morfološkim elementom *se*, takođe u obliku trećeg lica singulara:

Pokazalo se, naime, da ova igla sadrži samo čisto gvožđe, P, 10

Danas *se češće odlazi* u planine, nego na more, razg.

Ovako oblikovan predikat upotrebićemo najčešće kada u našoj svesti postoji saznanje da je agens neko od onih lica koja po svojoj funkciji, dužnosti treba da vrše te radnje, lica koja su za njih zainteresovana. Dakle, vršioci tih radnji nisu konkretizovani, ali se nešto o njima zna:

... amandmanima *će se zakon dovesti* u sklad s republičkim Ustavom, P, 1
Iznajmljivanje ateljea *se plaća* 45... dinara [po kvadratnom metru], P, 21

Glagoli s morfemom *se* u ulozi predikata upućuju i na sasvim uopšten subjekat:

Taj kompleks *se* iz detinjstva... *prenosi* kroz sve faze odrastanja da bi se u zreloom dobu pojavio u formi „želja za vladanjem”, P, 8

Oba predikata o kojima je do sada bilo reči upotrebljavaju se u svim vidovima komunikacije kada postoji potreba za bezličnim izražavanjem, tj. kada se radnja ne može pripisati određenom licu, što znači da se češće javljaju u zvaničnim dokumentima, naučnim i stručnim saopštenjima, u štampi i sl.

5. Treća sintaksička solucija kojom se postiže signalizovanje neidentifikovanog agensa jeste predikat u 3. licu množine. Za ovakvom strukturom posegnućemo, pre svega, u slučaju da želimo vršioca radnje ostaviti u anonimnosti, ali i ako ništa ne znamo o njemu:

Kažu da loše živi sa ženom, razg.

Jutros su posekli dve lepe breze pred našom zgradom, razg.

Realizovaćemo ovu sintaksičku strukturu i tada kada o vršiocu znamo samo toliko da je lice merodavno, ili zaduženo da vrši te radnje, odnosno kada hoćemo da mu pripišemo sasvim uopšteno značenje ('svi ljudi'):

U nekim francuskim bankama *počeli su* sa selekcijom klijenata, P, I
Kažu da su stari danas zapostavljeni, razg.

Ovaj način izražavanja neidentifikovanog agensa karakteriše se kao kolokvijalno jezičko sredstvo. Mi smo ga, međutim, beležili i u jeziku štampe, doduše, u neuporedivo manjem broju primera u odnosu na druga dva oblika predikata kojima se signalizuje da je agens nepoznat.⁵

5. I u mađarskom jeziku pasivnom rečenicom može se uputiti na to da je vršilac radnje neidentifikovano lice. Pasivno stanje se ovde izriče i pasivnim glagolom. Ovi se izode od aktivnih glagola tranzitivnog roda tvorbenim nastavcima. Doduše, pasivni glagoli izvedeni sufiksom *-atik ~ -etik, -tatic ~ -tetik* u savremenom jeziku su potisnuti; samo se ograničen broj održao (npr.: *közhiirré tétetik, tudtára adatik*).⁶ U službenom jeziku se još ponekad javljaju, ali uglavnom samo oni koji su u određenom domenu, takođe postali ustaljeni izrazi. Međutim, upotrebljavaju se rečenice sa predikatom u čijoj je funkciji pasivni glagol izveden sufiksom *-ödik ~ -ödik*. Vršilac te radnje, dakako, nije identičan sa subjektom:

Ott pedig *folytadödik* tovább az építés, DM-2, 5

Ovakva se rečenična struktura realizuje kada se ne zna ko vrši radnju, ili se zna samo toliko da je to neko od odgovornih, zaduženih za vršenje onoga što se iskazuje predikatom:

Elintéződött az ügy, razg.

... de az elvégzett vizsgálat alapján *bebizonyosodott*, hogy, DM-2, 5

U prvom primeru predikat (*elintéződött*) upućuje na to da je vršilac radnje nepoznat, ili, pak, da govorno lice želi da agens ostane anonimn. Predikat druge rečenice (*be-*

---

⁵ Potvrdili bismo to ovim podatkom: na prvoj strani „Politike” od ukupno 22 rečenice sa neiskazanim subjektom radnje, samo u dve rečenice ostvaren je predikat pluralnom formom trećeg lica.

⁶ Pasivne glagole može (samo) ponekad zameniti u funkciji predikata perifrastična konstrukcija koju čini glagol egzistencije + glagolski prilog (*be van festve*). Ni jedna od navedenih gramatika, međutim, ne razmatra je u odeljku o neodređenom subjektu. Imajući to u vidu, kao i činjenicu da je i mi nismo beležili u građi, ova konstrukcija neće biti ovde razmatrana.

bizonyosodott) omogućuje da saznamo samo toliko da je vršilac neko ko je zadužen da utvrdi nepoznat uzrok smrti ljudi, ali nije konkretizovan. Objekat radnje *bebizonyosodott* iskazan je rečenicom, a ne imenskom reči koja bi bila njen pacijens.

Ova mogućnost signalizovanja neidentifikovanog vršioca radnje nije frekventna. To proizilazi iz toga što nema mnogo ovih pasivnih glagola, upravo kod mnogih preovlađuje medijalno značenje, pa objekt radnje postaje subjekat rečenice, kao u primerima:

A fény visszaverődik, razg.

A forgalom a környékbeli földutakra *terelődött*, DM-1, 3

Svetlost se sama od sebe odbija (prvi primer). Saobraćaj niko nije usmerio na zemljane puteve, već je spontano, samo od sebe došlo je do toga (drugi primer).

7. Standardno i najuobičajenije jezičko sredstvo koje ne identifikuje agens u mađarskom jeste predikat u 3. licu plurala u rečenici u kojoj se tada dosledno ne leksikalizuje subjekat i koji se ni prethodno ne pominje konkretno:

Lefogytam, több vizsgálaton keresztülmentem, de semmit nem találtak, DM-2, 6

Ovako strukturirana rečenica upotrebiće se sa različitim ciljem. Ostvariće se da bi se uputilo na to da je vršilac radnje govornom licu nepoznat i da to može biti bilo ko:

Holtan *találtak* vasárnap egy férfit Szegeden, DM-2, 5

Za informaciju je bitna radnja i objekat; bitno je da je pronađen mrtav čovek, a nije važno da li ga je našao, na primer, sused, poštar i sl.

Treće lice množine u predikatu signalizuje neidentifikovanog vršioca radnje o kome se zna da pripada onima u čijoj je ingerenciji da vrši te radnje, onima čija je to obaveza, odnosno onima koji su za to zainteresovani:

Az utat a helyszínelés idejére teljes szélességében lezárták, DM-2, 1

Pénteken ugyanis megkezdődött a Széchenyi téri farekonstrukciós program megvalósítása. Első lépésként tizenhárom platánt és két juhart vágtak ki, DM-2, 5

... a fővárosban úgy tartják, a szegedi iskola növendékei lelkiismeretsek, DM-2, 5

U ingerenciji policajaca je da zatvore put za saobraćaj, ali ni jedan od njih nije konkretizovan (prvi primer); drveće su posekli ljudi kojima je to dužnost (drugi primer); takvo i takvo mišljenje o stručnjacima iz škole segedinskog studija imaju oni

koji su zainteresovani za rad u medijima, a to može biti bilo ko, ali se ne zna određeno ko (treći primer).

Ovo jezičko sredstvo služi i za ukazivanje na uopštenog vršioca radnje:

Az egész világon *elitélték* a terrorizmust, razg.

Treće lice množine i u poslovicama upućuje na uopšteni subjekat:

Ármýékaért *becsülik* a vén fát.

8. Na osnovu izloženoga daju se sagledati određene sličnosti i razlike u dva jezika u vezi sa razmatranim pitanjem. Najpre bismo zaključili koje su sličnosti. Zajedničko jeste, pre svega, to da oba sistema raspolažu mogućnošću konstruisanja rečenice bez leksikalizovanog subjekta a da predikat označi i konkretnog vršioca njime označene radnje (*učim pesmicu [ja]; tanulom a verset [én]*), ili da uputi na to da je vršilac neidentifikovan, odnosno uopšten (*na utakmici se žestoko navija; az utat lezérták*). Naš su interesovale rečenice konstruisane po ovom drugom principu. Najpodesniji oblik predikata u njima i u srpskom i u mađarskom jeste 3. lice.

Sličnost se ispoljava i u tome što u oba jezika postoji mogućnost da se u pasivnim rečenicama ne iskaže subjekat radnje (*još nisu iscrpljene sve teme; elintéződött az ügy*).

Naveli bismo i pojavu da se objekat radnje izrečene pasivnim pridevom ili glagolom s pridodatom morfemom *se* kao morfološkim elementom u srpskom, i objekat radnje ostvaren pasivnim glagolom u mađarskom može iskazati zavisnom strukturom pri čemu rečenica gubi pasivno značenje (*saznaće se zašto su se razveli; kitudódik, hogy miért váltak el*).

9. Evidentne su, međutim i razlike u rečeničnim strukturama čiji agens nije identifikovan. Da one postoje, svedoče i teškoće koje imaju prevodioci kada ovakve sintaksičke strukture prenose iz jednog koda u drugi.⁷ Kao što smo izložili, rečenicom sa predikatom u pasivu u oba jezika može da se skrene pažnja na to da je vršilac radnje neidentifikovan. U srpskom su veoma rasprostranjena dva oblika predikata za iskazivanje ovog stanja (*novčanik je pronađen; novčanik se pronašao*). I dok su u srpskom obe solucije tipično, uobičajeno jezičko sredstvo u slučajevima kada se vršilac ne zna, pa se ne može idnetifikovati, ili kada se to ne želi učiniti, u mađarskom jeziku pasivno stanje se retko iskazuje pasivnim glagolom u službi predikata. Moglo bi se reći da se ovakve rečenice javljaju sporadično. To je otuda što je mali broj pasivnih glagola na *-atik ~ -etik*, odnosno na *-tatik ~ -tetik* koji do danas

---

⁷ Nešto o ovome isporodi kod Pap Đerđa (Papp György) u radu A jogi, társadalmi-politikai szövegek szenvedő igés szerkezetének fordítási problémái, *Hungarológiai Közlemények* 44, A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Novi Sad, 47–58.

nisu potisnuti iz upotrebe, s druge strane, malo je i onih sa sufiksom *-odik ~ -odik* koji imaju čisto pasivno značenje. (Ograničena je i upotreba perifrastične konstrukcije *be van festve*).

Već je ukazano na to da se u srpskom rado upotrebljavaju rečenice bez subjekta, odnosno rečenice u kojima subjekat nije vršilac radnje za razliku od mađarskog koji se kvalifikuje kao jezik sa izrazitom tendencijom oblikovanja personalnih rečenica.⁸

Nadalje, u srpskom postoje tri načina da se struktura rečenica u kojoj se ne iskazuje subjekt, tj. vršilac radnje. Ovo se postiže pomoću tri verzije predikata. Pored već dva, ovde pomenuta oblika, to se može ostvariti i glagolom u formi za 3. lice plurala. Razlika između srpskog i mađarskog jezika ispoljava se ne samo u broju ovih mogućnosti, nego i u upotrebi. Naime, u mađarskom je za signalizovanje neidentifikovanog vršioca radnje dominantno jedno jezičko sredstvo – predikat u 3. licu množine, dok se ona druga solucija – pasivni glagol u toj funkciji, dosta retko javlja. U srpskom, naprotiv, ne može se govoriti o dominantnom obliku. Iz ovoga proizilazi da će mađarski ekvivalent sve tri verzije predikata srpske rečenice najčešće biti 3. lice množine, bar u razmatranim vidovima komunikacije:

Prvi falsifikat [evra] *otkriven je* u Irskoj.

On je naglasio da *su pooštrene* mere kontrole mesa.

Predloženo mu je da se povuče sa funkcije.

Iznajmljivanje ateljea *se plaća* 45 dinara [po kvadratnom metru].

Jutros *su posekli* dve breze pred našom kućom.

Az első hamis curót Írországban *fedezték fel*.

Hangsúlyozta, hogy *megszigorították* a hús ellenőrzését.

Javasolták neki, hogy mondjon le a tisztségéről.

A műtermet [négyzetméterenként] 45 dinárért *adják* bérbé.

Házunk előtt tegnap *kivágtak* két nyírfát.

I na samom kraju da istaknemo još jednom da nismo imali aspiracija da analiziramo sve sintaksičke strukture koje ne identifikuju vršioca radnje iskazane predikatom rečenice u dva jezika. Rad treba shvatiti kao skroman doprinos rasvetljavanju ovog veoma kompleksnog pitanja, ali istovremeno i kao po!sticaj drugima za dalje njegovo rešavanje.

---

⁸ Vidi o ovome u navedenom radu Pap Đerda na str. 52.